

ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΧΑΡΤΑΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΤΟ 1817
ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΟ-ΛΟΓΙΩΤΑΤΟ
ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΤΩΡΙΝΗΣ ΘΕΤΤΑΛΙΑΣ

Ο Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798) είχε ένα συγκεκριμένο συγγραφικό έργο, το οποίο εξέδωσε στη Βιέννη σε δύο περιόδους. Στην πρώτη, το 1790, εξέδωσε το *Σχολείον των Ντελικάτων Εραστών και το Φυσικής Απάνθισμα*. Στη δεύτερη περίοδο εξέδωσε, το 1796, την *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως* και το 1797 την *Χάρτα της Ελλάδος, τη Νέα Χάρτα της Βλαχίας, τη Γενική Χάρτα της Μολδοβίας, τον Ηθικό Τρίποδα, τον Νέον Ανάχαρσι, την εικόνα του Μεγ. Αλεξάνδρου*.

Επίσης τύπωσε την *Νέα Πολιτική Διοίκηση με τον Θούριο και το Στρατιωτικό Εγκόλπιο*, το οποίο περιείχε τον *Ύμνο πατριωτικό*. Τα δύο τελευταία έργα δεν είδαν το φως της δημοσιότητας, εξαιτίας της κατάσχεσης και της καταστροφής τους μετά την προδοσία του Ρήγα από τον τυχάρπαστο έλληνα έμπορο της Τεργέστης, με αποτέλεσμα τη σύλληψη και την θανάτωσή του μαζί με τους 7 συντρόφους, τον Ιούνιο του 1798, στον Πύργο Νεμπόιζα του Βελιγραδίου. Επιπλέον 6 μήνες μετά τον μαρτυρικό θάνατό του, τον Δεκέμβριο του 1798, σε μία επιστολή του προς τον μητροπολίτη της Σμύρνης, ο οικ. πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ καταφέρεται εναντίον του Ρήγα και της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεώς* του με το αιτιολογικό ότι ήταν ενάντια στην ορθόδοξη πίστη.¹

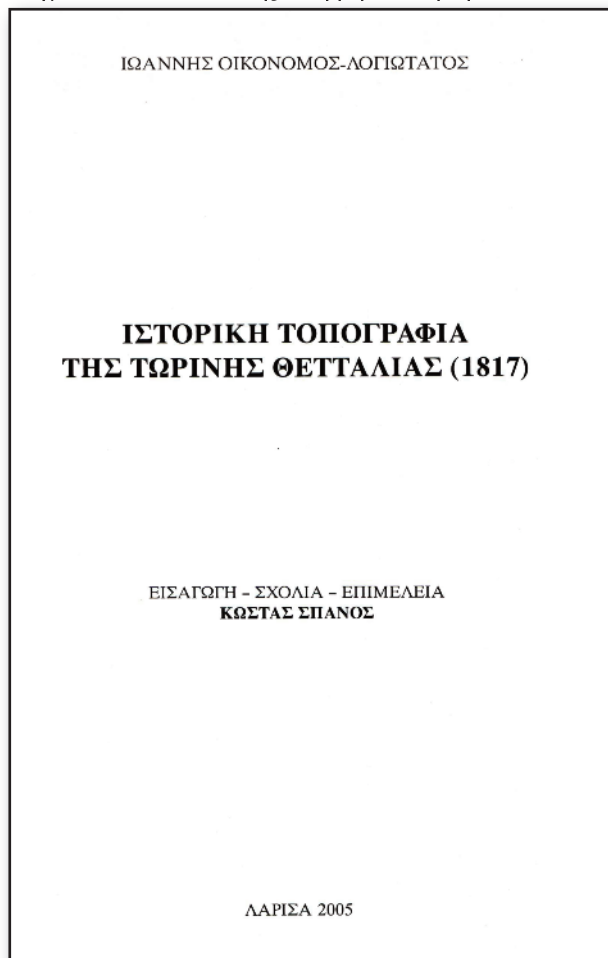
Τα δύο αυτά σημαντικά γεγονότα θεωρούμε ότι έπαιξαν ρόλο στην απώλεια των αντιτύπων των έργων του Ρήγα. Λίγα εξ αυτών έχουν διασωθεί, μετρούμενα στα δάχτυλα του ενός χεριού, εκτός από τα αντίτυπα της *Χάρτας της Ελλάδος*, τα οποία ανέρχονται περίπου στα 50.² Επίσης, τα δύο αυτά γεγονότα θα έγιναν αιτία να γίνεται αναφορά από λίγους συγγραφείς στα έργα του Ρήγα, όπως ενδεικτικά αναφέρουμε τον Ανώνυμο τον Έλληνα στην *Ελληνική Νομαρχία*³ το 1806, αργότερα τον

1. Γ. Γ. Παπαδόπουλος, *Τα κατά τον αοίδιμον Γρηγόριον τον Ε΄*, εν Αθήναις 1866, Β΄, 498-499· Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ρήγας και Ορθόδοξη πίστη*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 20082, 49-50.

2. Γεώργιος Σχινάς, «Η 'Χάρτα' του Ρήγα: Σωζόμενα αντίτυπα και περιγραφή τους», Πρακτικά Γ΄ Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 1997, *Υπέρεια*, 3 (Αθήνα 2002) 965-979· Δημ. Καραμπερόπουλος, «Τα σωζόμενα πρωτότυπα αντίτυπα της *Χάρτας της Ελλάδος* του Ρήγα-Συμπλήρωση», Πρακτικά Ε΄ Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, Βελεστίνο 2007, *Υπέρεια*, 5 (Αθήνα 2010) 890-895.

3. Ανώνυμος ο Έλληνας, *Ελληνική Νομαρχία, ήτοι Λόγος περί Ελευθερίας*, εν Ιταλία 1806, Φιλολογική απομνημόνευση-κείμενο-σχόλια-εισαγωγή Γ. Βαλέτας· Μελετήματα, Ν. Βέης - Μ. Σιγούρος, Αποσπερίτης, Αθήνα 19824, 82-86· Δημ. Καραμπερόπουλος, «Τι γνώριζε ο Ανώνυμος συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας* για τον Ρήγα Βελεστινλή», *Νέα Εστία*, 1862 (Ιούλιος 2014) 684-693.

Ερμή το Λόγιο⁴ το 1811, και την *Απολογία Ιστορικοκριτική*⁵ του 1814. Επίσης, στο χειρόγραφο του ο Γεώργιος Ζαβίρας το 1804 κάνει αναφορά στον Ρήγα (εκδόθηκε το 1872, από τον Γ. Π. Κρέμο) και μάλιστα παραθέτει ολόκληρο τον τίτλο της *Χάρτας της Ελλάδος*, διότι είχε ένα αντίτυπό της στη βιβλιοθήκη του.⁶

Εικ. 1.

4. *Ερμής ο Λόγιος*, αναστατική επανέκδοση, τ. Α' 1811, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1988, 356.

5. [Σωτήρης Λουίτζη], *Απολογία Ιστορικοκριτική*, εν Τριεστίω 1814, 221· πρβ. Φίλιππος Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα, τ. πρώτος 1801-1818*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1997, 387, αρ. 1814.13.

6. Γεώργιος Ιω. Ζαβίρας, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, επιμέλεια-εισαγωγή-ευρετήριοι Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Αθήνα 1972, 522-524· Σπ. Λάμπρος, «Η Βιβλιοθήκη της Ελληνικής Κοινότητας Βουδαπέστης και οι εν τη πόλει ταύτη σωζόμενοι ελληνικοί κώδικες», *Νέος Ελληνομνήμων*, 8 (1911) 79-79, ιδιαίτερα σ. 71.

Ωστόσο, κατά την μελέτη του κειμένου με τίτλο *Ιστορική τοπογραφία της τωρινής Θετταλίας (1817)*⁷ του Ιωάννη Οικονόμου-Λογιωτάτου, το οποίο μεταγράφηκε και εκδόθηκε με εισαγωγή, σχόλια και επιμέλεια του Κώστα Σπανού (εικ. 1), παρατηρήσαμε ότι, εκτός από την αναφορά στον Ρήγα, την προσφορά, τη θυσία του και την μνημόνευση μερικών έργων, χρησιμοποιεί για την Θεσσαλία τα νομίσματα της *Χάρτας της Ελλάδος* καθώς επίσης και ορισμένες πληροφορίες από την Θεσσαλία του 5ου φύλλου της. Από την μέχρι τώρα έρευνά μας διαπιστώνουμε ότι για πρώτη φορά ένας συγγραφέας χρησιμοποιεί σε κείμενό του αποσπάσματα από έργα του Ρήγα. Αργότερα, κατά την Επανάσταση του 1821, στους «Στρατιωτικούς Κανονισμούς»⁸ του Αλεξάνδρου Υψηλάντη, τους οποίους συνέταξε ο αδελφός του Νικόλαος Υψηλάντης, χρησιμοποιείται από την *Νέα Πολιτική Διοίκηση* το κείμενο από το Παράρτημα το σχετικό με τον συμβολισμό του κάθε χρώματος της τρίχρωμης σημαίας.

Ο Ιωάννης Οικονόμος-Λογιωτάτος (1783;-1842) γεννήθηκε στη Λάρισα, μαθήτευσε κοντά σε διακεκριμένους δασκάλους της Θεσσαλίας εκείνης της εποχής. Αγόραζε βιβλία κατά τα ταξίδια και τις εμπορικές του ασχολίες και είχε μεγάλο ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες. Μάλιστα, όταν γράφει για τον τάφο του Ιπποκράτη στη Λάρισα, παρατηρεί το εξής: «*Εγώ ώστόσον μ' ὄλον ὅπου δέν ἄφηκα κἀνένα μάρμαρον ἀξέταστον, δέν ἠμπόρεσα νά εὔρω ὄχι μόνον εἰς τόν Πέρα Μαχαλαῶν, ἀλλά καί εἰς τὰ ἄλλα μέρη κἀνένα τέτοιον ἐπίγραμμα, οὔτε ἄλλο παραμικρόν σημάδι αὐτοῦ τοῦ τάφου*».⁹

Γενικότερα στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του Ιωάννη Οικονόμου-Λογιωτάτου έχουν δοθεί από τον Μ. Μ. Παπαϊωάννου¹⁰ και τον Κώστα Σπανό¹¹ στα εισαγωγικά κείμενα των σχετικών εκδόσεων του Ιωάννη Οικονόμου Λογιωτάτου.

Την *Ιστορική Τοπογραφία της τωρινής Θετταλίας*, την οποία έγραψε στα 1817, πιθανότατα μετά τις συστάσεις των Μηλιωτών Γρηγορίου Κωνσταντά και Δανιήλ Φιλιππίδη, οι οποίοι πρότειναν στα 1791 στη *Γεωγραφία Νεωτερική*,¹² ο καθένας από τους λογίους να γράψει τα σχετικά με την ιστορία και τη γεωγραφία του τόπου του, «*(...) ἄν μᾶς μιμηθῶν καί ἄλλοι, καί περιγράψῃ καθένας τόν τόπο ὅπου γεννήθηκε...*

7. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιωτάτος, *Ιστορική τοπογραφία της τωρινής Θετταλίας (1817)*, εισαγωγή-σχόλια-επιμέλεια Κώστα Σπανός, Λάρισα 2005.

8. Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Αθήναι 1850, Α, 96· Ι. Κ. Μαζαράκη-Αινιάν (εισαγωγή-κείμενα), *Σημαίαι Ἐλευθερίας*, Συλλογή Ἐθνικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου, Αθήναι 1996, 10· Λέανδρος Βρανούσης, *Ἡ σημαία, τὸ ἐθνόσημο καὶ ἡ σφραγίδα τῆς «Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας» τοῦ Ρήγα*, Αθήνα 1992, καὶ στο *Δελτίο Ἐραλδικῆς καὶ Γενεαλογικῆς Ἐταιρίας Ἑλλάδος*, 8 (1992) 355-356.

9. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιωτάτος, *ὁ. π.*, σ. 97.

10. Ιωάννης Οικονόμου Λαρισσαίος, *Ἐπιστολαὶ Διαφόρων*, μεταγραφή-παρακολούθηση-πρόλογος Γιάννη Α. Αντωνιάδη, φιλολογικὴ παρουσίαση-μελέτη-πίνακες, Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Αθήνα 1964, σελ. λθ'-ρμβ'.

11. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιωτάτος, *ὁ. π.*, σ. 7-22.

12. Δανιήλ Φιλιππίδης - Γρηγόριος Κωνσταντάς, *Γεωγραφία Νεωτερική*, επιμέλεια Αικατερίνη Κουμαριανού, Βιβλιοπωλείον τῆς «Ἐστίας», Αθήνα 2006, 172.

νά όπου ἀποχτούμεν καί ἡμεῖς μία χωρογραφία τοῦ τόπου μας, πρᾶγμα ἀναγκαιότατο, καί ὠφελιμώτατο εἰς ὄλους (...)

Ο Ἰωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος στο πόνημά του αὐτό της *Ἱστορικής Τοπογραφίας* γράφει για τον Ρήγα Βελεστινλή και το ἔργο του. Επιπλέον, ὡς διαπιστώσαμε, χρησιμοποιεῖ και ὀρισμένα στοιχεῖα ἀπὸ τὴ *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*,¹³ τὴν ὁποία εἶχε ἐκδώσει ὁ Ρήγας 20 χρόνια πρὶν. Θεωροῦμε ὅτι θα πρέπει να εἶναι ἀπὸ τις πρώτες αναφορές στη χρησιμοποίησή της. Οἱ πληροφορίες, τις ὁποῖες ἀναγράφει στο κείμενό του, δίνουν τὴν ἐντύπωση πὺς θα εἶχε μπροστά του τὸ ἀντίτυπο τῆς *Χάρτας*, πιθανῶς δικό του ἢ κάποιου φίλου του, για να περιγράψει λεπτομερῶς τα νομίσματα του θεσσαλικοῦ χώρου, τα ὁποῖα καταχωρίζει ὁ Ρήγας στὴ *Χάρτα* του.

Ἄς παραθέσουμε ὁλόκληρο τὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ἀφιερώνει για τὸν Ρήγα, πρὶν ἀπὸ τὸ σχολιασμό του: «*Βελεστινιώτης ἦταν καὶ ὁ φιλογενέστατος Ρήγας, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα θὰ μείνῃ ἀθάνατον εἰς τοὺς καλοῦροζίζικους Γραικοὺς. Αὐτὸς ὁ ἔνδοξος διὰ τὴν πατρίδα του Μεγαλομάρτυρας ἐτύπωσε μίαν χάρταν τῆς Ἑλλάδος εἰς δώδεκα μεγάλα φύλλα μὲ πολλὰ περίεργα σημειώματα, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐδανείσθηκα καὶ ἐγὼ ταῖς περισσότεραις ἀπὸ ταῖς μονέδαις, ὅπου σημειῶνω εἰς τὴν παρούσάν μου τοπογραφίαν. ἐτύπωσεν ἓνα βιβλίον, φυσικῆς ἀπάνθισμα ὀνομαζόμενον, δανεισμένον ἀπὸ τὰ γερμανικά καὶ φραντζέζικα. ἓνα ἄλλο ἠθικόν Δελικατέτζα τῶν ὠραίων γυναικῶν τοῦ Παρισιοῦ, ἀπὸ τὰ φραντζέζικα. τὸν τέταρτον τόμον τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος ἀπὸ τὰ γερμανικά. ἓνα ἄλλο, ἠθικόν Τρίποδα, ἦτοι τὰ Ὀλύμπια, μὲ στίχους ὀμοιοκαταλήκτους. καὶ ἄλλα κᾶτι ἀνέκδοτα ἐσύγγραψεν, ὅλα εἰς τὴν ἀπλὴν γλῶσσαν τοῦ καιροῦ του, ἐξ αἰτίας ὅπου εἶχε σκοπὸν νὰ ὠφελῆσῃ τοὺς δυστυχημένους ὀμογενεῖς του, καὶ ὄχι μόνον νὰ δείξῃ μίαν ξερὴν φιλομάθειαν*».¹⁴

Παρατηροῦμε ὅτι χρησιμοποιεῖ ὡς ἐπώνυμο τοῦ Ρήγα τὸν τόπο καταγωγῆς του, τοῦ Βελεστίνου, και τὸν ἀποκαλεῖ Βελεστινιώτη,¹⁵ χαρακτηρισμό τὸν ὁποῖο ὁ Ἰωάννης Οικονόμος ἀποδίδει και για τοὺς ἀρχαίους τυράννους τῶν Φερῶν (*Βελεστινιώταις ἦταν Ἀλέξανδρος ὁ τύραννος*). Αὐτὴ τὴν τακτικὴ εἶχε ἐφαρμόσει και ὁ Ρήγας, ὅταν μετέφραξε τὸ γαλλικὸ κείμενο τοῦ *Νέου Ἀναχάρσιδος*,¹⁶ ὅπου ὁ Γάλλος συγγραφέας ἀνέγραφε «Pheres» ὁ Ρήγας τὸ ἀλλάξε σε «Βελεστίνος». Ἐνα ἄλλο ἀξιοπρόσεκτο στοιχεῖο εἶναι ὅτι τὸν ἀποκαλεῖ «μεγαλομάρτυρα», χαρακτηρισμὸ για τὴ μαρτυρικὴ θυσία του, ἡ ὁποία εἶχε συμβῆ πρὶν ἀπὸ 19 χρόνια, τὸ 1798. Ἐπίσης τὸν χαρακτηρίζει με τα ἐπίθετα «φιλογενέστατος» και «ἐνδοξος» και τὸνίζει ὅτι τὸ ὄνομά του θα μείνει

13. Ρήγας Βελεστινλής, *Χάρτα τῆς Ἑλλάδος*, Βιέννη 1797, αὐθεντικὴ ἐπανεκδόση ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, ἐπιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, με τὴν προσθήκη εὐρετηρίου και τὴν υποστήριξη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆνα 1998.

14. Ἰωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, ὁ. π., σ. 123-125.

15. Για τὸ ὄνομα και τὴν καταγωγὴ τοῦ Ρήγα, βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ὄνομα και καταγωγὴ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*, ἐκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθῆνα 2000.²

16. βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Εἰσαγωγικά στον Νέον Ἀνάχαρσι τοῦ Ρήγα Βελεστινλή*, ἐκδ. Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγας, Ἀθῆνα 2009, 36-42 «Προσθήκη νεοελληνικῶν τοπωνυμίων».

«ἀθάνατον εἰς τοὺς καλοῦσθαι ζήκοντας Γραικούς».

Στη συνέχεια μνημονεύει τα έργα του Ρήγα, στοιχείο το οποίο δείχνει ότι τα γνώριζε και πιθανόν να τα είχε κιόλας αγοράσει, διότι αγόραζε βιβλία, σύμφωνα με τις επιστολές του. Πάντως, οι αναφορές του δείχνουν ότι είχε, τουλάχιστον, την *Χάρτα* μπροστά του, από την οποία αντέγραψε τα νομίσματα των θεσσαλικών πόλεων, και τα οποία ο Ρήγας τα καταχωρίζει στα φύλλα 4 και 5 της *Χάρτας* του. Μάλιστα χαρακτηριστικά ο Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος σημειώνει ότι δανείστηκε από τη *Χάρτα* τις αναφορές για τα νομίσματα, τις μονέδαις, όπως τα αποκαλεί.¹⁷

Ακόμη αναφέρει τα βιβλία, τα οποία εξέδωσε ο Ρήγας, το *Φυσικής Απάνθισμα* χρησιμοποιώντας, αντί τη λόγια λέξη του Ρήγα «ερρανισθέν», την απλή λέξη «δανεισμένο» και μάλιστα συμπληρώνει ότι τα μετέφρασε από «γερμανικά και φραντζέζικα» βιβλία, με την ίδια σειρά όπως γράφει και ο Ρήγας «ἐκ τῆς γερμανικῆς καὶ γαλλικῆς διαλέκτου ἐρρανισθέν». Επίσης μνημονεύει το *Σχολεῖον τῶν Ντελικάτων Εραστῶν* ως «ἠθικόν Δελικατέτζα τῶν ὠραίων γυναικῶν τοῦ Παρισιοῦ», τον *Νέο Ανάχαρσι*, γράφοντας ότι ο Ρήγας εξέδωσε τον 4ο τόμο, διότι ο 1ος είχε εκδοθεῖ από τον σύντροφό του, τον ιατρό Γεώργιο Σακελλάριο. Ακόμη κάνει αναφορά στον *Ἠθικὸν Τριπόδα*, από τον οποίο μνημονεύει μόνο το πρώτο μέρος *Τα Ολύμπια*, με την παρατήρηση ότι είναι γραμμένος σε «στίχους ομοιοκαταλήκτους», όπως και πράγματι είναι, στοιχείο το οποίο συνηγορεῖ ότι μάλλον θα το είχε διαβάσει.

Συμπληρώνει την αναφορά του για το συγγραφικό έργο του Ρήγα με την πληροφορία ότι μερικά άλλα έργα του είναι ανέκδοτα, «καὶ ἄλλα κάτι ἀνέκδοτα ἐσύγραψεν». Ίσως θα υπονοεῖ το *Πνεῦμα τῶν Νόμων* του Μοντεσκιέ, για το οποίο ο Ρήγας κάνει αναφορά στο τέλος του *Φυσικῆς Απάνθισμα*. Ίσως να υπονοεῖ και εκείνα τα οποία δεν είδαν το φως της δημοσιότητας μετά την προδοσία και την σύλληψή του, τη *Νέα Πολιτικὴ Διοίκηση*, τον *Θούριον* και το *Στρατιωτικὸν Εγκόλπιο*, τα οποία κατασχέθηκαν, από την Αυστριακή Αστυνομία το 1798. Ωστόσο, δεν μνημονεύει την έκδοση της εικόνας του Μεγ. Αλεξάνδρου, τη *Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας* και τη *Γενικὴ Χάρτα τῆς Μολδοβίας* και επιπλέον μας κάνει εντύπωση το γεγονός ότι δεν μνημονεύει τον τόσο διαδομένο *Θούριον*.

Στη συνέχεια παραθέτουμε τις αναφορές του Ιωάννη Οικονόμου-Λογιώτατου από τη *Χάρτα* του Ρήγα, τις οποίες παραθέτει στα σχετικά κείμενα των τοπωνυμίων της Θεσσαλίας. Στο κείμενο για το Βελεστίνο κάνει αναφορά στην Υπέρεια Κρήνη και αναγράφει τα αποσπάσματα από τον Όμηρο, τον Στράβωνα, τον Σοφοκλή και τον Απολλώνιο τον Ρόδιο, τα οποία ο Ρήγας έχει καταχωρίσει στην «*Επιπεδογραφία τῆς Φεράς λεγομένης νῦν Βελεστίνος*».¹⁸ Επιπλέον μνημονεύει μερικές αρχαιότητες, όπως

17. Για τα νομίσματα της *Χάρτας*, βλ. την ειδική μελέτη της καθηγήτριας Βάσως Πέννα, «Τα νομίσματα της *Χάρτας* του Ρήγα», στο Δημ. Καραμπερόπουλος (επιμ.), *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, 91-148.

18. Βλ. Ευάγγελος Κακαβογιάννης, «Η Έπιπεδογραφία της Φεράς» από άποψη αρχαιολογική», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας»*, Βελεστίνο 1986, Υπέρεια, 1 (Αθήνα 1990) 423-448.

την επιγραφή «Φιλίππα Ἐλενον τόν ἴδιον ἄνδρα μνείας χάριν ἤρωσ χρηστέ χαίρε», την οποία παραθέτει ο Ρήγας στην Επιπεδογραφία του Βελεστίνου και την οποία είχε εντοπίσει σε μάρμαρο σε ένα γεφυράκι στο δάσος του Βελεστίνου. Επίσης από την Επιπεδογραφία του Βελεστίνου μνημονεύει το ωρολόγι του ηλίου και το τρόπαιο στον γυκαικωνίτη του ναού του Αγίου Αθανασίου.

Ο Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος ακόμη κάνει λόγο για το ασημένιο νόμισμα των Φερών, το οποίο ο Ρήγας έχει θέσει δίπλα στην Επιπεδογραφία του Βελεστίνου, στο 4ο φύλλο της Χάρτας, για το οποίο γράφει σχετικά: «εὐρέθηκε καὶ ἀσημένια μονέδα, ὁποῦ εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει τόν Ἡρακλῆν νά δαμάζῃ ταῦρον, ὁποῦ φανερώνει τήν καλοκαρπίαν τῆς γῆς, καί εἰς τό ἄλλο μέρος ἔχει τό κεφαλόβρυσον μοιρασμένον εἰς πολλά ἀντάκια διά πότισμα τῶν κήπων. αὐτοῦ ἀνάμεσα ἔχει καί ἕνα ἄλογον, ὁποῦ σημαδεύει τήν ἐπιτηδεῖαν γῆν αὐτοῦ τοῦ μέρους διά βοσκήν τῶν ζώων, ἔχει καί γράμματα τριγύρω «Φεραίων»».¹⁹ Πράγματι ο Ρήγας γράφει για τις παραστάσεις των δύο όψεων του νομίσματος, για την μία «Ἡρακλῆς ταῦρον δαμάζων. Τό εὐκαρπον» και για την άλλη όψη «Ἡ Ὑπερεία διαιρουμένη εἰς πολλοῦς ῥύακας, τούς κήπους ἀρδεύουσα, ἐν οἷς Ἴππος τό Ἴππόβοτον» (εικ. 2).

Εικ. 2.

Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι ο Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος δεν συμπεριέλαβε και το άλλο ασημένιο νόμισμα των αρχαίων Φερών, το οποίο ο Ρήγας καταχωρίζει στο 5ο φύλλο της Χάρτας του και για το οποίο αναγράφει για την μία όψη του, «Φερά θυγάτηρ Αἰόλου» και για την άλλη όψη «Ἡ Ὑπερεία πηγή τό Κεφαλόβρυσον» με τα γράμματα «ΦΕΡΑΙΩΝ» (εικ. 3).

Στη συνέχεια θα παρατεθούν κατά σειρά τα νομίσματα από τις αρχαίες πόλεις της

19. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, ό. π., σ. 123-125.

Εικ. 3.

Εικ. 4.

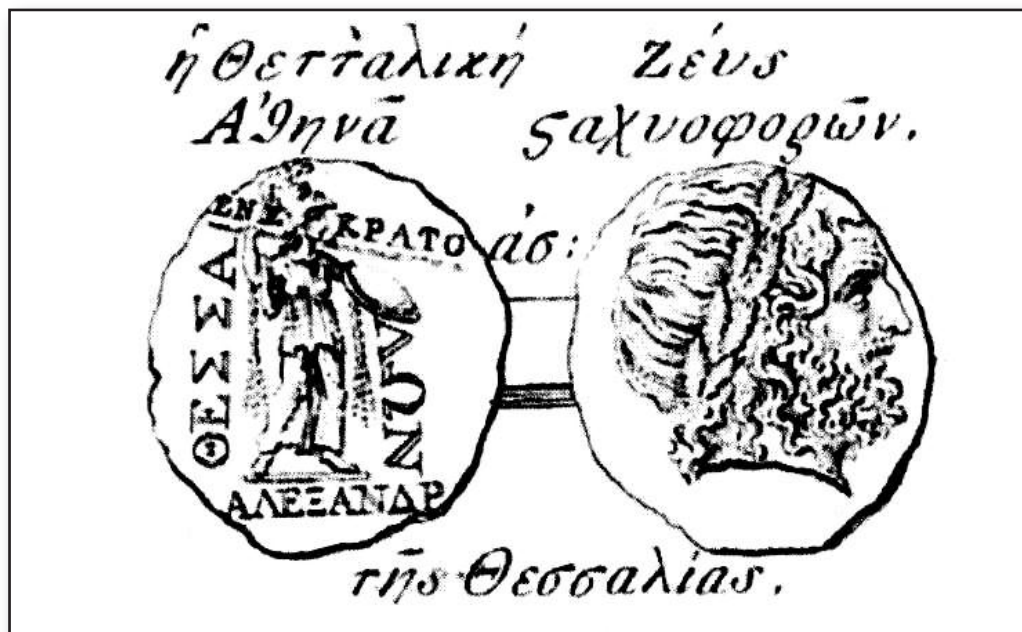
Θεσσαλίας καθώς και από το Κοινό των Θεσσαλών, τα οποία έλαβε από την Χάρτα του Ρήγα. Στη αρχή του χειρογράφου, γράφοντας για την Θεσσαλία, σημειώνει: «Τέτοιαις παλιομονέδαις, ἐκτός ἀπό κάθε πολιτείας, εὐρέθησαν καί ξεχωρισταῖς τῆς Θετταλίας τρεῖς»,²⁰ δηλαδή του Κοινού των Θετταλών.

20. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, *ό. π.*, σ. 27.

Α). Για την Θεσσαλία²¹ αναγράφει 3 μονέδες, τις οποίες έλαβε από τη Χάρτα:

1. «ἀσημένια, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει κυπαρίσσι, καί εἰς τό ἄλλο ἀλογικόν κεφάλι». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα στο φύλλο 4 της Χάρτας, όπου ο Ρήγας παραθέτει τις δυο όψεις του νομίσματος αναγράφοντας «Κυπαρίσσοσ. Τῆσ Θεσσαλίασ» (εικ. 4).

2. «ἀσημένια, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει τήν θετταλικήν Ἀθηνᾶν μέ γράμματα εἰς τό κεφάλι τῆσ ‘ενεκρατο’ καί εἰς τά ποδάρια τῆσ ‘Αλεξανδρ’ καί τριγύρω τῆσ ‘Θεσσαλων’ καί εἰς τό ἄλλο μέρος ἔχει κεφάλι τοῦ θεοῦ Διός, ὅπου φορεῖ στάχνα». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα της Χάρτας στο οποίο ο Ρήγας αναγράφει «Ἡ Θετταλική Ἀθηνᾶ. Ζεύσ σταχυοφορῶν. Τῆσ Θεσσαλίασ» (εικ. 5).

Εικ. 5

3. «χαλκωματένια, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει κεφάλι τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος μέ τό καμάκι του, καί εἰς τό ἄλλο πλώρην καραβίου μέ γράμματα Θεσσαλῶν». Περιγράφει το χάλκινο νόμισμα του 4ου φύλου της Χάρτας, στο οποίο ο Ρήγας αναγράφει «Ποσειδῶν μέ τρίαινα. Πρώρα» (εικ. 6).

Β). Περιγράφει 3, επίσης, νομίσματα της Λάρισσας,²² όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, «εὐρέθησαν καί μονέδαισ τῆσ Λαρίσσησ», εκ των οποίων 2 έλαβε από το 4ο φύλλο της Χάρτας, ενώ το τρίτο λαθεμένα το αποδίδει στη Λάρισα.

1. «Ἀσημένια, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει ἕνα κορίτζι ὅπου φέρνει νερόν ἀπό τό κεφαλόβρυσον τοῦ Ζάρκου, καί γράμματα ‘λαρι’ καί εἰς τό ἄλλο μέρος γυμνόν ἄλογον».

21 Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, ό. π., σ. 27.

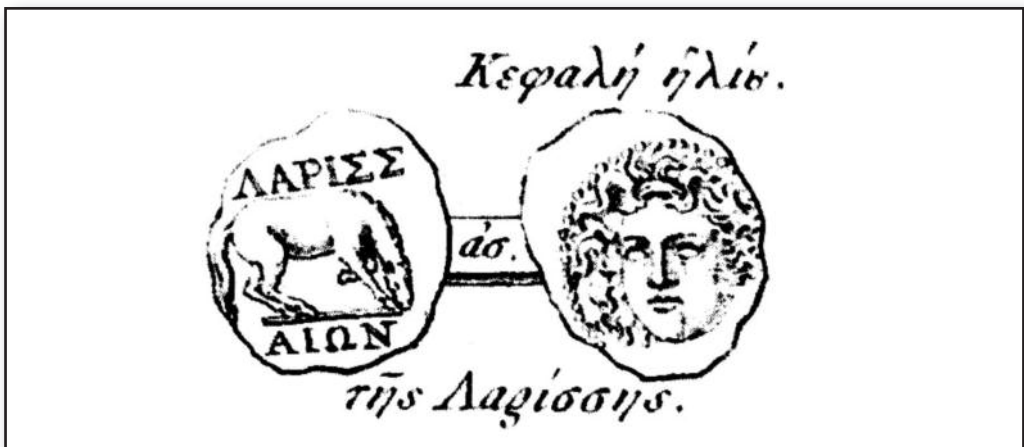
22 Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, ό. π., σ. 73-75.

Εικ. 6.

Εικ. 7.

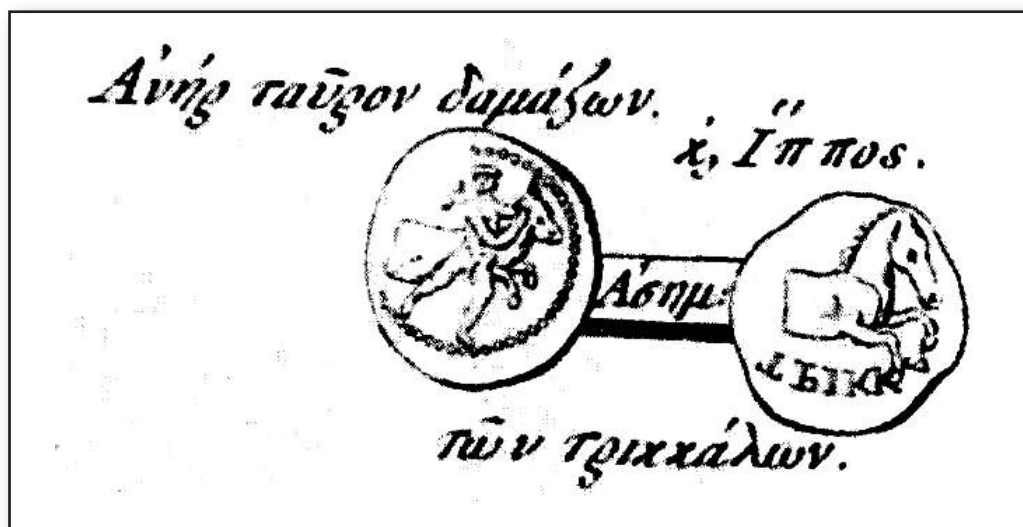

Εικ. 8.

Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα από τη Χάρτα του Ρήγα, ο οποίος σχετικά γράφει, «τῆς Λαρίσσης. Παρθένος ὑδροφοροῦσα ἀπὸ τῆς Μεσσηΐδος»²³ και τα γράμματα «ΛΑΡΙ» (εικ. 7).

2. «Ἀσημένια ὁποῦ εἰς τὸ ἓνα μέρος ἔχει ἄλογον ὁποῦ βοσκᾷ, καὶ γράμματα ‘λαρισσαίων’ καὶ εἰς τὸ ἄλλο μέρος κεφάλι τοῦ ἡλίου». Εἶναι για το νόμισμα της Χάρτας «τῆς Λαρίσσης. Κεφαλή ἡλίου» με αναγραφή των γραμμμάτων στη μία ὄψη του νομίσματος «ΛΑΡΙΣΣΑΙΩΝ» (εικ. 8).

3. «Ἀσημένια ὁποῦ εἰς τὸ ἓνα μέρος ἔχει ἕναν γκαραγκοῦνον²⁴ νά δαμάξη μπουγᾶν,²⁵ καὶ εἰς τὸ ἄλλο μέρος γυμνὸν ἄλογον νά χορεύη, καὶ γράμματα ‘Λάρισσα’». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα της Τρίκκης, το οποίο ο Ρήγας ἔχει στο 5ο φύλλο της Χάρτας του και λαθεμένα ο Ιωάννης Οικονόμος Λογιώτατος το θεωρεῖ ως νόμισμα της Λάρισσας (εικ. 9).

Εικ. 9.

Γ) Για το Παλαμοῦτι²⁶ ἢ Γυρτώνη, ο Ιωάννης Οικονόμος σημειώνει ὅτι «εὑρέθηκε καὶ χαλκωματένια μονέδα της, ὁποῦ εἰς τὸ ἓνα μέρος ἔχει ξεσκούφωτον κεφάλι νέου ἀνθρώπου καὶ ἓνα Δελφίνι, καὶ εἰς τὸ ἄλλο μέρος κεφάλι γυναικὸς καὶ γράμματα ‘Γύρτ.’». Περιγράφει το νόμισμα στο 5ο φύλλο της Χάρτας του Ρήγα, για ὁποῖο αναγράφονται «Γυμνή νέου κεφαλή καὶ δελφίν. Κεφ. γυναικός. ΓΥΡΤ. Τοῦ Μπαλαμοῦτι» (εικ. 10). Ο Ρήγας αναγράφει ὅτι το νόμισμα ἀνήκει στο τοπωνύμιο της εποχῆς «Μπα-

23. Παρακάτω γίνεται λόγος για την «Μεσσηΐδα πηγῆ».

24. Η συσχέτιση ἀπὸ τον Ιωάννη Οικονόμο-Λογιώτατο των Γκαραγκοῦνηδων με τους Κενταύρους εἶναι ἴδια ὅπως την αναγράφει και ο Ρήγας στην Χάρτα της Ελλάδος και στον Νέο Ανάχαρσι. Βλ. τη σχετικὴ παρατήρηση στο τέλος της μελέτης και στη σημ. αρ. 32.

25. Μπουγᾶς: ταῦρος.

26. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, ὁ. π., σ. 109.

Εικ.10.

Εικ.11.

λαμούτι» αντί το τοπωνύμιο της αρχαίας πόλης Γυρτώνης. Μάλιστα στη Θεσσαλία του 5ου φύλλου της Χάρτας ο Ρήγας αναγράφει και τις δύο ονομασίες «Γυρτώνη Μπαλαμούτι».

Δ) Για το «Διριλί, τό παλαιόν Φαλάννα»,²⁷ προσθέτει ότι «εὑρέθηκε καί αὐτῆς ἀσημένια μονέδα, ὅποῦ εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει ἀνδρῖκιον κεφάλι, καί εἰς τό ἄλλο γυμνόν ἄλογον μέ γκέμι, καί τριγύρω γράμματα ‘Φαλάννα’». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα από το 4ο φύλλο της Χάρτας για το οποίο αναγράφει, «τοῦ Διριλί Θεσσαλ

27. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, *ό. π.*, σ. 111.

[ίας] με τις δύο παραστάσεις και το όνομα της πόλεως «ΦΑΛΑΝΝΑ». Σημειώνουμε ότι ο Ρήγας στη Θεσσαλία της Χάρτας του, φύλλο 5, σημειώνει και τα δύο ονόματα «Φάλαννα. Διριλί» (εικ. 11).

Ε) Μπαπάς.²⁸ Ο συγγραφέας της *Ιστορικής Τοπογραφίας* κατά την περιγραφή του χωριού σημειώνει: «*Ἀνάμεσα εἰς τό χώρισμα τῶν βουνῶν πρὸς τό μέρος τοῦ Κισσάβου φαίνονται ὧδε χαλάσματα παλαιοκάστρον, ὅπου τά ὀνομάζον τῆς ὠραίας τό κάστρον αὐτή φαίνεται νά ἦταν τό παλαιόν ἢ πολιτεία Ὀμόλιον ὀνομαζομένη*». Και συμπληρώνει ότι «*Εὐρέθηκε καί χαλκοματένια τῆς μονέδα, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει κεφάλι τοῦ Ἡφαίστου, καί εἰς τό ἄλλο ἕνα κλουριασμένον φίδι μέ γένεια, καί κορώναν, καί ὀπίσω ἀπό τό κεφάλι του ἕνα δένδρινον φύλλον, καί γράμματα Ὀμολιέων*». Περιγράφει το χάλκινο νόμισμα, το οποίο έχει παραθέσει ο Ρήγας στο 5ο φύλλο της Χάρτας του, «*Κεφ.[άλι] Ἡφαίστου. Ὅφισ μέ γένειον καί κορώναν. Φύλλον. Τοῦ Κάστρον τῆς Ὁραίας*». Προσθέτουμε ότι στη Θεσσαλία της Χάρτας ο Ρήγας αναγράφει δίπλα στον Κίσαβο και τα δύο τοπωνύμια «*Ὀμόλις. Κάστρον τῆς Ὁραίας*» (εικ. 12).

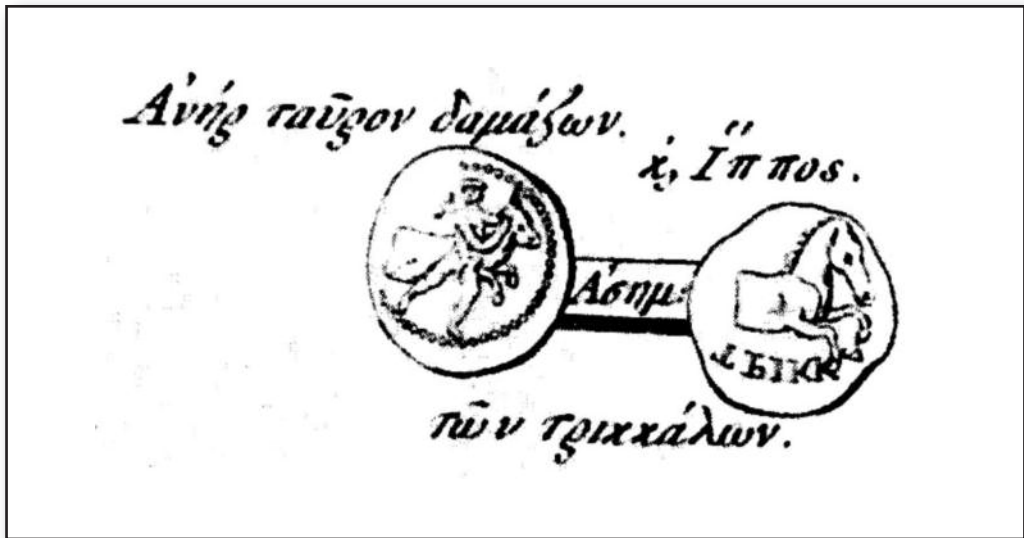
Εικ.12.

ΣΤ). Για τα «*Τρίκκαλα τό παλαιόν Τρίκκη*»²⁹ ο Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος σημειώνει ότι «*Εὐρέθησαν καί τρεῖς μονέδαις τῆς*», 3 νομίσματα:

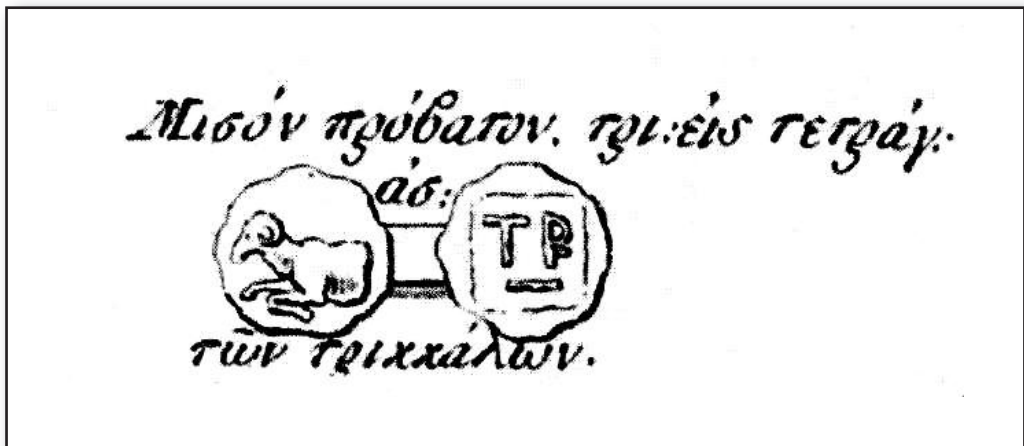
1. «*Ἀσημένια ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει ἄνδρα νά δαμάξη ταῦρον, καί εἰς τό ἄλλο μέρος μισόν ἄλογον μέ γράμματα Ὀμόλιον*». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα στο 5ο

28. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, *ό. π.*, σ. 113.

29. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, *ό. π.*, σ. 133-135.

Εικ.13.

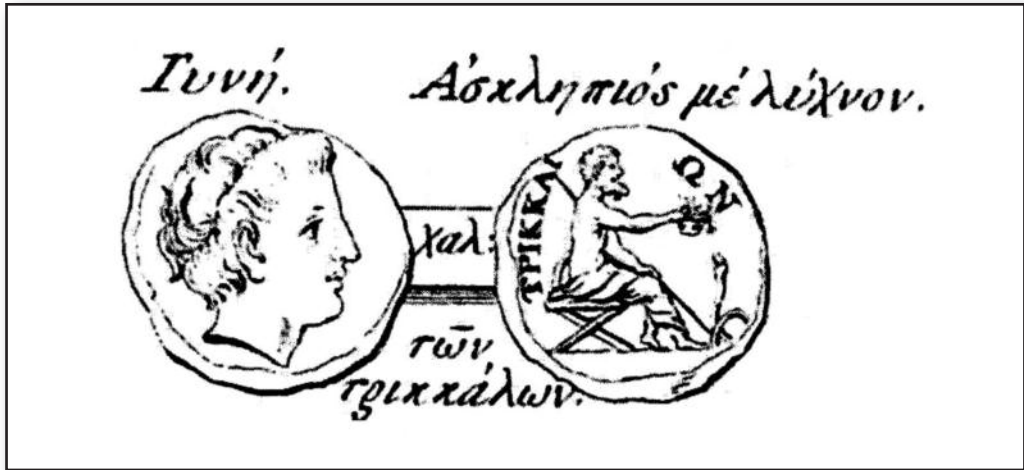

Εικ.14.

φύλλο της Χάρτας του Ρήγα, «Ανήρ ταύρον δαμάζων καὶ Ἴππος. Τῶν Τριχάλων». Σημειώνουμε ὅτι τα γράμματα στη μία πλευρά του νομίσματος εἶναι χαραγμένα ανάποδα και αναγράφουν ΤΡΙΚΚΑ (εικ. 13).

2. «Ἀσημένια, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει μισόν πρόβατον, καί εἰς τό ἄλλο μέρος ἕνα τετράγωνον μέ γράμματα 'ΤΡ'». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα στο φύλλο 4 της Χάρτας, ὅπου αναγράφεται «Μισόν πρόβατον. ΤΡ. εἰς τετράγωνον. Τῶν Τριχάλων» (εικ. 14).

3. «Χαλκωματένια, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει κεφάλι γυναικός, καί εἰς τό ἄλλο μέρος τόν Ἀσκληπιόν καθήμενον εἰς σκαμνί, μέ λύχνον εἰς τό χέρι, καί φίδι ἔμπροσθέ του, καί γράμματα τριγύρω 'Τρικκαίων'». Περιγράφει το χάλκινο νόμισμα του 4ου φύλλου της Χάρτας ὅπου αναγράφεται «Γυνή. Ἀσκληπιός μέ λύχνον. τῶν Τρικκά-

Εικ.15.

Εικ.16.

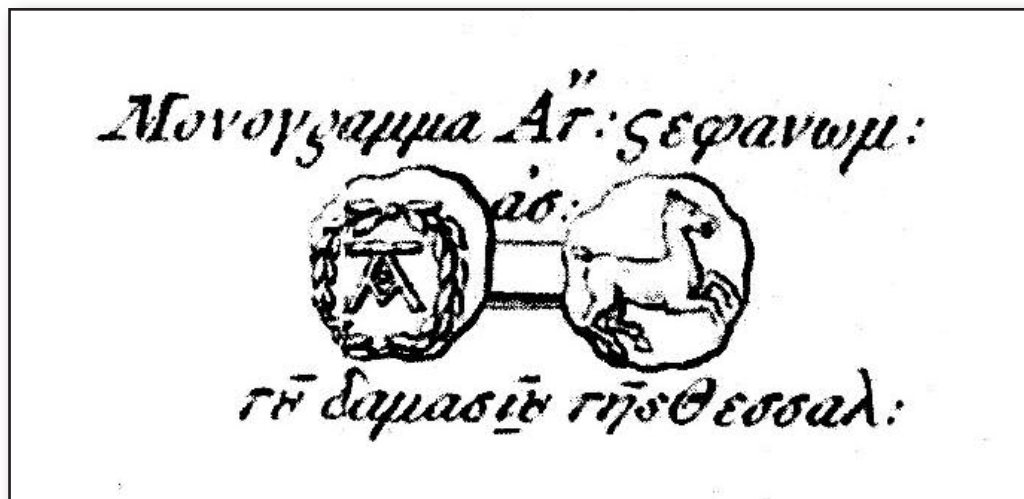
λων» (εικ. 15).

Ζ) Για το «Ζάρκος, τό παλαιόν Φαρκάδων»,³⁰ αναφέρει ο συγγραφέας της *Ιστορικής Τοπογραφίας* ότι «Εὐρέθηκε καί ἀσημένια της μονέδα, ὅπου εἰς τό ἕνα μέρος ἔχει τήν Παλλάδα ὀρθήν μέ γράμματα τριγύρω 'Φαρκάδων' καί εἰς τό ἄλλο μέρος ἔχει ἄλογον». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα, το οποίο βρίσκεται στο 4ο φύλλο της *Χάρτας*, για το οποίο ο Ρήγας σημειώνει «Ἡ Παλλάς ἰσταμένη. τοῦ Ζάρκου Θεσσαλ.» και το νόμισμα στη μία ὄψη αναγράφει «ΦΑΡΚΑΔΟΝ» (εικ. 16).

30. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, *ό. π.*, σ. 141.

Επισημαίνουμε ότι το κείμενο για το Ζάрко συμπληρώνεται με μία πληροφορία, την οποία παίρνει από την Χάρτα του Ρήγα, από την Θεσσαλία του 5ου φύλλου. Συγκεκριμένα ο Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος γράφει, «*Ἀντίκρου ἀπό τόν Ζάρκον, πέραν ἀπό τήν Σαλαβριάν εἰς τό ῥιζόν μιᾶς ὑψηλῆς ῥάχης, τό ὄνομά της Δομπρούσι ἀναβροᾶ ἓνα πλούσιον νερόν, ὁποῦ τό ὄνομάζουν Κεφαλόβρουσον, αὐτή ἦταν ἡ παλαιά Μεσηῖς πηγῆ. αὐτοῦ φαίνονται καί κάτι χαλάσματα μεγάλης παλαιοπολιτείας, ὅπου, καθῶς ἀναφέρει ὁ Ῥήγας εἰς τήν χάρταν του, εἶχε γεννηθῆ καί ὁ Ὅρφεύς*». Πράγματι ο Ρήγας απέναντι από το τοπωνύμιο «Φαρκάδων. Ζάρκον» μετά τον Πηνεῖο έχει σχεδιάσει μία πηγὴ με το ὄνομά της «Μεσσεῖς Πηγῆ» και συμπληρώνει ὅτι «*Ἐδῶ ἐγεννήθη ὁ Ὅρφεύς*».

Η). Για το «*Δαμάσι...τό παλαιόν Ἄτραξ*»³¹ σημειώνει ὅτι «*Εὐρέθηκε καί μονέδα του, ὁποῦ εἰς τό ἓνα μέρος ἔχει ἓνα μονόγραμμα Ἄ' στεφανωμένον τριγύρω, καί εἰς τό ἄλλο μέρος γυμνόν ἄλογον ὁποῦ τρέχει*». Περιγράφει το ασημένιο νόμισμα του 4ου φύλλου της Χάρτας ὅπου ο Ρήγας σημειώνει «*Μονόγραμμα Ἄτ. Στεφανωμ. Τοῦ Δαμασιοῦ τῆς Θεσσαλ.*» (εικ. 17).

Εικ.17.

Θα προσθέσουμε και ορισμένες παρατηρήσεις στο κείμενο του Ιωάννη Οικονόμου Λογιωτάτου. Στην αρχή του χειρογράφου του αναφέρει ὅτι οι κάτοικοι του κάμπου ονομάζονται Γκαραγκούνηδες και ὅτι στην Αρχαιότητα αποκαλούνταν Ἴπποκένταυροι. Υποθέτουμε ὅτι την αναφορά αὐτή θα την πήρε μάλλον ἀπό την Χάρτα, διότι στο 5ο φύλλο, δίπλα στη Λάρισα και με μεγάλα γράμματα, αναγράφει «*Κένταυροι. Γκαραγκούνηδες*». Μάλιστα την ίδια αναφορά ο Ρήγας την ἔχει και σε υποσημείωση στον *Νέο Ἀνάχαρσι*,³² ὅπου πάλι ἐπεξηγεῖ ὅτι οι Κένταυροι εἶναι οι σύγχρονοί του Γκαραγκούνηδες.

31. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, ὁ. π., σ. 143.

32. Ρήγα Βελεστινλή, *Νέος Ἀνάχαρσις*, Βιέννη 1797, αναστατική επανέκδοση ἀπό την Ἐπισημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, ἐπιμέλεια-εἰσαγωγή-εὐρετήριο Δημ.

Μία άλλη παρατήρηση είναι εκείνη για τον τάφο του Ιπποκράτη,³³ για τον οποίο ο συγγραφέας της *Ιστορικής Τοπογραφίας* αναφέρει πως «μερικοί λένε, ότι εύρηκαν και τόν τάφον του εις τά τουρκομνήματα του Πέρα Μαχαλά, και είδαν επάνω του και επίγραμμα και τό έδιάβασαν», παραθέτοντας την σχετική πληροφορία του Ανθίμου Γαζή, την οποία αναγράφει στην *Ελληνικήν Βιβλιοθήκην* του 1807 και ότι ο Γαζής αναφέρει: «Ο τάφος του Ιπποκράτους κείται έξω της Λαρίσσης μεταξύ εις τά των Τούρκων μνήματα, επάνω εις τόν δρόμον μετά τινος έπιγραφής, τόν όποιον είδον και έγώ, αναγνώσας και τήν έπιγραφήν, μή δυνηθείς δέ νά τήν αντιγράψω διά τόν φόβον των περικυκλωσάντων με Τουρκοπαίδων, αναχώρησα λυπημένος και μέ στεναγμούς».

Ο Ιωάννης Οικονόμος Λογιώτατος μάλλον δεν θα είχε διαβάσει τον Νέον Ανάχαρσι, διότι διαφορετικά θα μνημόνευε τα όσα ο Ρήγας γράφει για τον τάφο του Ιπποκράτη³⁴ στην τελευταία σελίδα του βιβλίου του, ότι «...περνώντας τό επί τοῦ Πεινεοῦ γεφύρι διά νά πηγαίνη τινάς εις τόν Τούρναβον από τόν δρόμον τοῦ δάσους δεξιά, εις τά μνήματα, παρέκει από τόν Πέραν Μαχαλέ είναι ή πέτρα όπου έκάλυπτε τό μνήμα του, φερμένη παρά των Τούρκων από τήν Παλαιάν Λάρισσα, και βαλμένη όρθία έφ' ενός τάφου. Παρακαλοῦνται οι εκείσε σπουδαίοι και ιατροί νά αντιγράψουν τό επίγραμμά της και νά τό στείλουν νά τυπωθῆ».

Συμπερασματικά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το 1817, είκοσι χρόνια μετά την έκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος*, ο Λαρισαίος Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος στο πόνημά του *Ιστορική Τοπογραφία της τωρινής Θετταλίας* χρησιμοποιεί στοιχεία της. Ιδιαίτερα περιγράφει νομίσματα της Αρχαιότητας, τα οποία έλαβε από το 4ο και 5ο φύλλο της *Χάρτας*.³⁵ Και από όσο είναι γνωστό μέχρι σήμερα, μπορεί να θεωρηθεί ως μία πρώτη χρησιμοποίηση της *Χάρτας* του Ρήγα, μετά τον μαρτυρικό του θάνατο, τον Ιούνιο του 1798, και 6 μήνες αργότερα την καταδικαστική επιστολή του οικ. πατριάρχη Γρηγορίου Ε', τον Δεκέμβριο του 1798. Δείγμα και αυτό της δυναμικής του έργου του Ρήγα.

Καραμπερόπουλος, Αθήνα 2005, 263.

33. Ιωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, *ό. π.*, σ. 97.

34. Για τον Τάφο του Ιπποκράτη, βλ. Bruno Helly (μετ. Gino Polese), «Η οδός Λάρισσας-Γυρτώνης-Τεμπών στην αναζήτηση του τάφου του Ιπποκράτη», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 24 (1993) 3-17. Και στο www.karaberopoulos.gr/el/epistoles/epistoles-tafosippokrath/ σχετική επιστολή του Δημ. Καραμπερόπουλου.

35. Προσθέτουμε, το νόμισμα της Φιλιππουπόλεως του φ. 8 της *Χάρτας της Ελλάδος* του Ρήγα Βελεστινλή μνημονεύεται από τον Γεώργιο Τσουκαλά τον Ζακύνθιο, *Ιστοριογραφική περιγραφή της επαρχίας Φιλιππουπόλεως...*, Βιέννη 1851, 37, «τούτο ευρίσκεται και εις τον Χάρτην Ρήγα του Φεραίου τυπωμένον».